

УДК 911.53:712(4-191.2)

DOI: 10.31652/2786-5665-2024-5-67-78

Кравцова І. В.

кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри екології та безпеки життєдіяльності.

Уманський національний університет садівництва, Україна.

irinakravzova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3431-473X>

АРХИТЕКТОРИ САДОВО-ПАРКОВИХ ЛАНДШАФТІВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

Анотація. Виконані дослідження та детальний аналіз чинників, що визначають формування, функціонування та розвиток садово-паркових ландшафтів території дослідження вказують на те, що організація цих географічних об'єктів визначається не стільки модними тенденціями відповідної історичної епохи, а більше сукупністю чинників об'єктивної і суб'єктивної природи. Мета статті: дослідити та показати взаємозв'язок і взаємообумовленість впливу окремих персоналій на особливості організації ландшафтної структури садово-паркових ландшафтів Центральної Європи. Сьогодні садово-паркові ландшафти формують самостійне об'єктно-предметне поле сучасного географічного знання загалом, та антропогенного ландшафтознавства зокрема. Їхні наукові вишукування ведуться крізь призму розуміння поліфункціональності та складності організації цих географічних об'єктів. Вони є системними парадинамічними та парагенетичними утвореннями. З погляду вінницької школи антропогенного ландшафтознавства – це гуманістична складова організації життєвого простору людини ХХІ століття. Просторові межі території дослідження – Центральна Європа в кордонах таких сучасних державних утворень: Словаччина, Польща, Угорщина, Україна, Чехія. Хронологічні межі – ХVІІІ–ХІХ століття, часовий проміжок регулярного та пейзажного періодів формування та функціонування садово-паркових ландшафтів Центральної Європи. Ці антропогенні ландшафти є прикладом так званої тріади формування антропогенних структур: «Ідея – Можливості – Уміння». І ця тріада чинників реалізується крізь призму розуміння принципу природно-антропогенного сумісництва. У статті наведені приклади організації садово-паркових ландшафтів України, які були створені польським військовим інженером Людвігом Метцеллем та ірландським ботаніком Діонісієм Макклером.

Ключові слова: садово-парковий ландшафт, Центральна Європа, Людвіг Метцелль, Діонісій Макклер, Софіївка, раціональне природокористування, антропогенне ландшафтознавство, конструктивна географія.

Kravtsova Iryna. ARCHITECTS OF GARDEN AND PARK LANDSCAPES OF CENTRAL EUROPE

Abstract. Garden and park landscapes of Central Europe are the example of an ecologically balanced organization of the man-made landscape system, in which natural and artificial components are connected by complex systems of constructive connections of a supplementary, compensatory and reducing nature. Conducted research and detailed analysis of factors that determine the formation, functioning and development of garden and park landscapes in the study area indicate that the organization of these geographical objects is determined not so much by fashionable trends of the corresponding historical era, but more and, strictly speaking, mainly by a combination of factors objective and subjective nature. The purpose of the article: to investigate and show the relationship and interdependence of the influence of individual personalities on the peculiarities of the organization of the landscape structure of garden and park landscapes of Central Europe. Today, garden and park landscapes form an independent object-subject field of modern geographical knowledge in general, and anthropogenic landscape science in particular. Their scientific research is conducted through the prism of understanding the multifunctionality and complexity of the organization of these geographical objects. They are systemic paradyamic and paragenetic formations. From the point of view of the Vinnytsia school of anthropogenic landscape studies, it is a humanistic component of the organization of the human living space of the 21st century. The spatial boundaries of the research area are Central Europe within the borders of such modern state entities: Slovakia, Poland, Hungary, Ukraine, Czech Republic. The chronological limits are the 18th – 19th centuries, the time span of the regular and landscape periods of the formation and functioning of garden and park landscapes in Central Europe. The conducted studies proved that the background features, physiognomic features of garden and park landscapes, peculiarities of the organization of spatial forms, the combination of geographical components and elements, their diversity, the complexity of the landscape structure of the territory – all this is determined not only by the geological and geomorphological struc-

ture of the physical surface, but also by the actual professional direction of a specific person who worked on the creation of a garden and park landscape. These man-made landscapes are the example of the so-called triad of the formation of anthropogenic landscapes: "Idea – Opportunities – Skills". And this triad of factors is implemented through the prism of understanding the principle of natural-anthropogenic coexistence. The article presents examples of the organization of garden and park landscapes of Ukraine, which were created by the Polish military engineer Ludwig Metzell and the Irish botanist Dionysius Mackler.

Key words: garden and park landscape, Central Europe, Ludwig Metzell, Denis McClair, Sofivka, rational nature management, antropogenic landscape science, constructive geography.

Актуальність теми дослідження. Садово-паркові ландшафти – особлива функціональна таксономічна одиниця класифікації антропогенних ландшафтів, яка об'єднує найрізноманітніші географічні об'єкти, утворені в результаті раціональної організації природного середовища та мистецької діяльності. Це прояв екологічно-збалансованої організації антропогенної ландшафтної системи, в якій природний і штучний компоненти поєднуються складними системами конструктивних зв'язків суплетивної, компенсаційної та редуційної природи. Виконані дослідження та детальний аналіз чинників, що визначають формування, функціонування та розвиток садово-паркових ландшафтів Центральної Європи вказують на те, що організація цих географічних об'єктів визначається не стільки модними тенденціями відповідної історичної епохи, а більше і, власне кажучи, переважно сукупністю чинників об'єктивної і суб'єктивної природи. У наукових статтях останніх років обґрунтовуємо думку про те, що просторові ознаки садово-паркових ландшафтів Центральної Європи обумовлені природними регіональними особливостями. Це геолого-геоморфологічна будова території, яка визначає загальний характер конфігурації садово-паркових ландшафтів; характерні фізіономічні риси об'єкту дослідження; характер, інтенсивність та спрямованість сучасних природних процесів тощо. Біокомпонент завершує вертикальну структуру ландшафтної системи, просторово окреслюючи фонові ознаки садово-паркових ландшафтів.

Чинники суб'єктивної природи надають садово-парковим ландшафтам нематеріальних, етнокультурних ознак. Вони дозволяють, не змінюючи географічне положення, розширити просторові ознаки території, змінити певним чином

«географію» об'єктів, створити своєрідну «машину часу» чи «капсулу часу». Суб'єктивність визначається світоглядом, рівнем освіченості та культури відповідних історичних постатей та персоналій. Ми ведемо мову про засновників садово-паркових ландшафтів, а також архітекторів і садівників. Культура власника садово-паркового ландшафту, його освіченість – все це окреслює змістове та символічне наповнення території. Майстерність архітектора – ступінь трансформації вихідної ландшафтної структури, розуміння можливого рівня антропогенного навантаження на об'єкт, а також хронологічні межі функціонування та ступінь закладених можливостей функціонування та розвитку. Садівники є тими, хто формує фіторізноманіття об'єкту дослідження і, як наслідок, є творцями біологічного прояву фонових ознак садово-паркового ландшафту.

Мета статті: дослідити та показати взаємозв'язок і взаємообумовленість впливу окремих персоналій на особливості організації ландшафтної структури садово-паркових ландшафтів Центральної Європи.

Стан вивчення питання, основні праці. Садово-паркові ландшафти є сучасними об'єктами детальних наукових пошуків не лише біологів, істориків, мистецтвознавців та фахівців із ландшафтного дизайну й озеленення територій. Вони формують самостійне об'єктно-предметне поле сучасного географічного знання загалом, та антропогенного ландшафтознавства зокрема. Сьогодні дослідження садово-паркових ландшафтів ведуться крізь призму розуміння поліфункціональності та складності організації цих географічних об'єктів. Вони є системними парадинамічними та парагенетичними утвореннями. Їх варто розуміти як приклади екологічно-збалансованих антропогенних ландшафтних комплексів,

які повинні визначати та формувати структуру сучасного ландшафту. Це гуманістична складова (Денисик, 2012) організації життєвого простору людини XXI століття.

Теоретичний аналіз літературних джерел дозволяє сформулювати узагальнюючі висновки, що сучасні українські географічні дослідження стосуються, насамперед, розкриття ролі зелених насаджень у структурі міст України (Арїон *et al.*, 2016; Гудзевич *et al.* 2021; Максименко, 2016; Шищенко *et al.*, 2021; Опара, 2020; Сонко, 2018), дослідженню чинників їх сприйняття та виконання оцінки існуючих проблем (Гродзинський *et al.* 2023); розробки питань екосистемних послуг (Арїон *et al.*, 2016; Корогода & Купач, 2023), що створюються зеленими насадженнями, які ми, з погляду антропогенного ландшафтознавства, розуміємо як відповідні функціональні об'єднання садово-паркових ландшафтів.

У наукових роботах зарубіжних географів не зустрічаємо праць, які тлумачать садово-паркові ландшафти як об'єкти та предмети дослідження антропогенного ландшафтознавства. Це робочий матеріал наукових пошуків гуманістичної географії, ландшафтної екології. Автори ведуть мову про сади, парки, різні типи зелених насаджень, що визначають просторові форми сучасних урбанізованих, європейських культурних ландшафтів тощо. Більшість сучасних праць присвячені розкриттю проблематики екологічної ролі, яку виконують ці географічні об'єкти, а також розумінню їх як об'єктів культурної спадщини (Chen, G., 2020), через яку можна прочитати закодовану інформацію з минулого, щоб отримати відповіді на ті питання, які сьогодні вимагає майбутнє.

Методи дослідження. Наукове дослідження ґрунтується на таких підходах і принципах: природно-антропогенного сумісництва, ландшафтознавчий, історичний, системний, компонентний, які реалізуються через систему філософських, загальнонаукових і конкретнаукових методів дослідження (Денисик, 2012). Варто зазначити, що діалектичний метод у дослідженні дозволив показати садово-паркові ландшафти як відповідні динамічні антропогенні утворення, що є взаємопов'язаними та взаємообумовленими не лише з погляду на них як на парадигмічні та парагенетичні конструкції, а, насамперед, через розуміння причинно-наслідкових зв'язків між Людиною, її професією, рівнем освіченос-

ті та сприйняттям території, ландшафту тощо. З метою дослідження взаємозв'язку та взаємообумовленості впливу окремих персоналій на особливості організації ландшафтної структури садово-паркових ландшафтів Центральної Європи були реалізовані такі методи: історичний (визначення хронологічних меж дослідження, аналіз біографічних даних відповідних постатей та персоналій); генетичний (аналіз походження, формування, функціонування, розвитку та занепаду садово-паркових ландшафтів Центральної Європи); географічний (аналіз просторових зв'язків об'єктів дослідження); метод наукової абстракції (пошук головних, типових характеристик садово-паркових ландшафтів Центральної Європи як об'єктів дослідження антропогенного ландшафтознавства); прагматичний метод (у статті показаний вплив особистих потреб, смаків і запитів людей, їхніх уподобань, інтересів, мрій, сподівань та інтенцій на організацію садово-паркових ландшафтів модельної території дослідження); картографічний метод (вивчення карт Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України, Ободівського парку тощо); порівняльно-географічний метод (показані відмінності садово-паркових ландшафтів Центральної Європи, які обумовлені не лише природними умовами, а, насамперед, роботою й професіоналізмом архітекторів і естетичними смаками власників. Зокрема у статті виконані просторові та просторово-часові порівняння); ландшафтознавчий (досліджені зміни ландшафтної структури садово-паркових ландшафтів модельної території на рівні урочищ та типів місцевостей); системний метод (садово-паркові ландшафти Центральної Європи тлумачаться як складні системи, сформовані підсистемами вертикального та горизонтального спрямування, а саме: природними й антропогенними компонентами та природними й антропогенними елементами відповідно).

Виклад основного матеріалу із обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Просторові межі території дослідження – Центральної Європа в кордонах таких сучасних державних утворень: Словаччина, Польща, Угорщина, Україна, Чехія. Хронологічні межі – XVIII–XIX століття, часовий проміжок регулярного та пейзажного періодів формування та функціонування садово-паркових ландшаф-

тів Центральної Європи (Денисик & Кравцова, 2023).

Садово-парковий ландшафт – це полігенетичне антропогенне просторове утворення, яке «зберігає» просторові природно-соціо-історико-культурні ознаки минулого та нашаровує на діючі ландшафтні системи сучасні тенденції організації території та принципи раціонального природокористування. Характерною ознакою сучасної ландшафтної структури території дослідження є наявність садово-паркових ландшафтів в структурі різних класів антропогенних ландшафтів. Вони створюють конструктивну мозаїчність селитебних ландшафтів, виконують пом'якшуючий вплив на прилеглі території в структурі промислового класу антропогенних ландшафтів, формують буферну зону дорожніх ландшафтів, посилюють естетичні якості рекреаційних, водних антропогенних, сакральних і тафальних ландшафтів.

У межах Центральної Європи є велика кількість садово-паркових ландшафтів, які були організовані у різні історичні періоди. Одним із найвидатніших зразків садово-паркового мистецтва кінця XVIII ст. – початку XIX ст. є садово-парковий ландшафт Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України (м. Умань, Черкаська обл., Україна). Цей географічний об'єкт має складну ландшафтну будову. Динамічність

антропогенній ландшафтній системі надає вода. Композиційна вісь визначена загальним напрямком простягання річки Кам'янка (басейн р. Південний Буг). Дослідження історії формування та функціонування садово-паркового ландшафту Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України, вивчення ландшафтної будови, ландшафтне картографування – все це вказує на те, що це складна ландшафтно-технічна система, конструкція якої визначається тими знаннями, уміннями та навичками, якими володів архітектор.

Садово-парковий ландшафт Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України був закладений у 1796 році польським графом Станіславом Щенсним Потоцьким. Організація цього об'єкту є яскравим прикладом суб'єктно-об'єктного характеру формування та історичного розвитку, окреслення основних просторових рис у вертикальній і горизонтальній будові. У реалізації цього садово-паркового ландшафту Центральної Європи ми прослідковуємо взаємозв'язок і взаємообумовленість ідеї та світогляду власників; матеріальних можливостей та земельних володінь в Україні польської родини наприкінці XVIII ст.; окремих життєвих обставин Станіслава Щенсного Потоцького та рівень професійності архітектора (рис. 1).

Ідея організації садово-паркового ландшафту



Рис. 1. Тріада формуючих чинників садово-паркового ландшафтну Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України

«Софіївки» належала майбутній дружині Потоцького Софії Главані-Вітт. І. С. Косенко у монографії «Дендрологічний парк «Софіївка» цитує лист Софії до Станіслава Щенсного Потоцького, який зберігається у Центральному державному архіві України. Вона писала: «Після обіду поїхали подивитися Аркадію. Важко собі уявити щось краще і романтичніше. Ти знаєш Аркадію, але бачив її 10 років тому. Уяви собі, як можуть вирости молоді дерева за 10 років і як багато тут зроблено для покращання цього місця... в Аркадію я закохана до божевілля; немає в світі жодного виду квітів і екзотичних рослин, які б тут не росли. Гуляючи садами Аркадії, я відчувала, що в розпалі літа переживаю знову весну і кожне дерево ніби говорить: «Мені тут хороше!» Аркадія дуже нагадує Крим; ти знаєш, що в тому краю при твоїх можливостях можна б мати протягом двох років таку ж саму, а може і прекраснішу Аркадію, бо там не потрібно штучних насаджень?» (Косенко, 2003, с. 14).

Реалізатором ідеї створення парку був Станіслав Щенсний Потоцький, а автором просторових форм садово-паркового ландшафту, який був закладений на околицях міста Умані – повітового містечка XVIII ст., був Людвіг Крістіан Метцель. Аналіз літературних джерел показав, що сьогодні ми маємо фрагментарні історичні відомості про цю історичну постать. Немає вихідного плану організації парку «Софіївка», відповідних проєктів, креслень тощо. Українська наука не володіє інформацією про те, чи залишився портрет цієї людини. З метою доведення основної думки наукової статті наводимо лише окремі факти, які є відомими про Людвіга Метцеля і на їх основі формулюємо деякі висновки, які, на нашу думку, обумовили особливості організації ландшафтно-структури садово-паркового ландшафту «Софіївки» (м. Умань, Черкаська обл., Україна; $\varphi - 48^{\circ} 45' 48'' N$; $\lambda - 30^{\circ} 14' 01'' E$).

Людвіг Крістіан Метцель гербу Тройстар (*Ludwik Chrystian Metzell*) – польський офіцер коронної армії, військовий і будівельний інженер, архітектор, представник класицизму. Народився Л. Метцель 02 червня 1764 р. у м. Данциг (сучасна назва м. Гданськ) у небагатій польській родині. Закінчив військово-інженерну школу. Це була високоосвічена людина, яка володіла 4-ма мовами (польською, німецькою, латиною та французькою) (*Ludwik Metzell, 2024a; 2024b; 2024c;*

Mentzel Zbigniew, 2016).

У відповідних джерелах зазначено (*Ludwik Metzell, 2024c; Mentzel Zbigniew, 2016*), що він носив прізвище чоловіка своєї матері Аделаїди. За окремими згадками знаходимо факт того, що Л. Метцель був рідним сином генерала коронної артилерії Фрідріха Алоїзі Брюля, а тому родичем Станіслава Щенсного Потоцького, оскільки дружиною Брюля була Марія Клементина Потоцька, сестра Щенсного. Позиція його батька, ймовірно, вплинула на вступ Людвіка до корпусу коронної артилерії у 1781 р., тож у 1786 р. Метцеля було направлено до Тульчина готувати зброю для військового підрозділу, який Щенсний Потоцький обіцяв створити власним коштом на Гродненському сеймі 1784 р. Під час перебування в Тульчині, Метцель прославився будівництвом понтонного мосту.

Людвіг Метцель був лейтенантом коронного артилерійського корпусу, а в 1792 році за участь у битві під Зеленцем проти російських військ, нагороджений золотою медаллю ордена *Virtuti Militari* (№ 13, пізніше змінений на Лицарський хрест), а також шляхетським гербом (герб Три зірки). Він виконував обов'язки начальника інженерів водного та наземного зв'язку Урядової комісії внутрішніх справ. У 1796–1802 рр. він був будівничим і проєктувальником парку Софіївка в Умані (Україна). У 1816–1819 роках побудував першу ділянку Задрозьмської дороги у Варшаві. У 1821 році в амфітеатрі королівського парку Лазенки у Варшаві побудував підвісний міст із прольотом 45 м, який з'єднав глядачів зі сценою. У 1827 році він став членом Варшавського товариства друзів наук. Людвіг Метцель був похований у катакомбах Повонзького цвинтаря у Варшаві (ряд 132-5) (*Ludwik Metzell, 2024a*).

Варто зазначити, що архітектор «Софіївки» був освіченою людиною, яка мала технічний склад розуму. Той факт, що Л. К. Метцель займався будівництвом мостів, доріг і каналізаційних систем, дає можливість робити наукове припущення, що складна система функціонуючих гідротехнічних споруд садово-паркового ландшафту Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України зумовлена саме професійним спрямуванням архітектора.

Л. К. Метцель був вимогливою людиною. Із особистих якостей дослідники наводять такі: далекоглядність, сміливість, рішучість, нетер-

пимість до невігластва та технічність (побудовані композиції із використанням місцевих гірських порід (граніту), тощо) (Софіївка..., 1796; Brzezowski & Jagiello, 2015; Mentzel Zbigniew, 2016).

Унікальність садово-паркового ландшафту Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України полягає в тому, що його морфологічну структуру формують водно-ерозійні форми рельєфу – долина річки Кам'янка (Багно) і дві балки – Грекова та Звіринець. Саме антропогенні трансформації річищного типу місцевостей є відмінною ознакою садово-паркового ландшафту Софіївки, що безпосередньо пов'язано із тим, що Л. К. Метцелль спеціалізувався на будівництві водопідвідних і водовідвідних систем, мостів.

Науковці зазначають (І. С. Косенко), що Л. Метцелль «...геніально вирішив проблему забезпечення водоймищ та гідротехнічних споруд «Софіївки» водою» (Косенко, 2003, с. 28). Річище р. Кам'янка (Багно) було зарегульовано системою ставків, а саме: насипані земляні греблі та побудовано чотири ставки: Нижній, Верхній, Красний (в межах парку) та Війтівський, що сьогодні формує водно-рекреаційний тип антропогенного ландшафту с. Родниківка (Уманський район, Черкаська обл.). За задумом архітектора Верхній став – це резервуар для роботи основних гідротехнічних споруд садово-паркового ландшафту (фонтанів («Змія», «Семиструмів», фонтан у павільйоні Фазанник); гrotів (Каліпсо, або Громовий; Фетіди); підземної «річки» Ахеронт; каскадів, що моделюють природні водоспади і ускладнюють ландшафтну структуру річищного типу місцевостей; каналів та підземних водогонів, які прокладені в межах схилового та вододільного типів місцевостей, що підводять воду до відповідних басейнів (басейни партерного амфітеатру; площа Зборів (храм Посейдона).

Як зазначають дослідники, вода у Нижній став надходить з Верхнього ставка чотирма напрямками за рахунок різниці рівнів дзеркала вод. Вода до фонтану «Змія», що знаходиться в південній частині Нижнього ставка, подавалася по самопливному підземному водогону, викладеному з гранітного тесаного каменю вздовж дороги, яка сьогодні веде від Уманського національного університету садівництва та оранжереї до павільйону Флора. Навпроти Громового гrotу, або

гrotу Каліпсо, знаходиться відстійник та відгалуження водоводу, по якому вода подається до Громового гrotу. Вода із підземного резервуару по чавунним трубам, укладеним під невеликим кутом нахилу, повільно, самопливом подавалася до фонтану «Змія». Діаметр фонтанної голівки фонтану «Змія» в порівнянні з трубою водогону зменшено у 10 разів. Точно розрахована подача води та «просте» інженерне рішення забезпечило те, що різниця у висоті між стовпом води фонтану та рівнем дзеркала води Верхнього ставка становить лише 1,5–2,5 м і, таким чином, висота струменю води фонтану «Змія» досягала 12–16 м. Спочатку вода линула у висоту просто з отвору в камені, і лише пізніше, в часи військових поселень, була встановлена скульптура «Змія».

На території старовинної частини садово-паркового ландшафту побудовано багато мостів у стилі класицизму, наприклад, Венеціанський міст, мости в долині р. Кам'янка (рис. 2, 3). За матеріалом основних конструкцій – це кам'яні мости. За довжиною – малі мости (довжина до 25 м). Це аркові мости, які за статичною схемою належать до розпірних систем. Ці просторові об'єкти формують елементи ландшафтно-технічних систем, що пов'язані із використанням води як динамічного компоненту у структурі садово-паркового ландшафту «Софіївка».

Таким чином, система шлюзів, мостів, гrotів, каналів, укріплених берегових ліній – все це мікроелементи ландшафтно-технічних систем, побудованих Людвігом К. Метцелем, які формують загальну просторовість та визначають основні фізіономічні риси садово-паркового ландшафту Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України.

Діонісій Маклер (Макклер) (англ. *Denis McClair*, пол. *Dionizy Mikler*) – ірландський ботанік, майстер садово-паркового мистецтва, з іменем якого пов'язано понад 50 садово-паркових ландшафтів на території сучасної України. Народився 15 серпня 1762 року в таунленді Ферфілд (*Fairfield*) неподалік від м. Атлон, графство Західний Міт (Ірландія) в родині Джона Макклера (*John McClair*) та Ненсі Маккю (*Nancy McKue*) (Деніс Макклер, 2024).

Освіту ірландський ботанік здобув в Дублінському університеті, де він вивчав ботаніку та природну історію. Знаходимо факт (Бухало, 2016; Деніс Макклер, 2024), що навчання в університеті



Рис. 2. Міст через р. Кам'янка (Багно) між Темпейською долиною та Єлісейськими полями, Критським лабіринтом садово-паркового ландшафту «Софіївка»
(фото І. В. Кравцової, 28.02.2024 р.)



Рис. 3. Венеціанський міст
(фото І. В. Кравцової, 28.02.2024 р.)

він розпочав у 16 років. У цей час у садово-парковому мистецтві розвивається пейзажний стиль організації садово-паркового ландшафту (період утвердження «англійського парку»). У Лондоні Діонісій Макклер працював садівником-декоратором, а також отримав досвід роботи з відомим садівником Томасом Легеттом (*Thomas Leggett*).

У 1790 році у Лондоні Д. Макклер зустрічає Ізабелу Любомирську (уроджена Чарторийська), яка приїхала до Британії з Польщі в пошуках майстра з «оформлення ландшафту в англійському стилі». Він починає працювати в Пулавах (східна Польща, долина р. Вісла) в маєтку княгині Чарторийської. У цей час коло знайомств його розширюється. Товаришує із представниками польської та литовської шляхти. Адам Хрептович, син відомого громадського та державного діяча Великого князівства Литовського Йоахима Хрептовича, замовив йому створити сад позаду палацу у Варшаві. Це був перший парк Варшави, виконаний у неформальному англійському

стилі. У 1792 році Діонісій Макклер отримує запрошення від Михайлини Любомирської. Місто Дубно (Волинь, Україна) стає головним місцем його проживання в Україні. Тут у 1792 р. він закладає парк «Палестина» на штучно створеному острові в заболоченій місцевості (болотах) над р. Іква. Після м. Дубно у 90-х роках XVIII ст. Д. Макклер створює садово-паркові ландшафти у Мізочі, Боремлі, Порицьку (сучасна Павлівка), Тучині, Кривині, садибі Чечелей у Самчиках (рис. 4). Упродовж 1795 року багато подорожує по Волинському Поліссі, вивчаючи аборигенну флору. Серед цікавих екземплярів рослинного світу знаходить на березі р. Случ невідомі кущі жовтих квітів із сильним ароматом. Навесні 1798 року ці рослини були представлені у Великій Британії ботаніком-мандрівником Ентоні Хоувом (*Anthony Hove*), який працював на Сади К'ю (*Kew Gardens*). Вид отримав назву *Azalea pontica* (Азалія Понтійська) (*Бухало, 2016; Деніс Макклер, 2024; Мельник & Левон, 2016*).

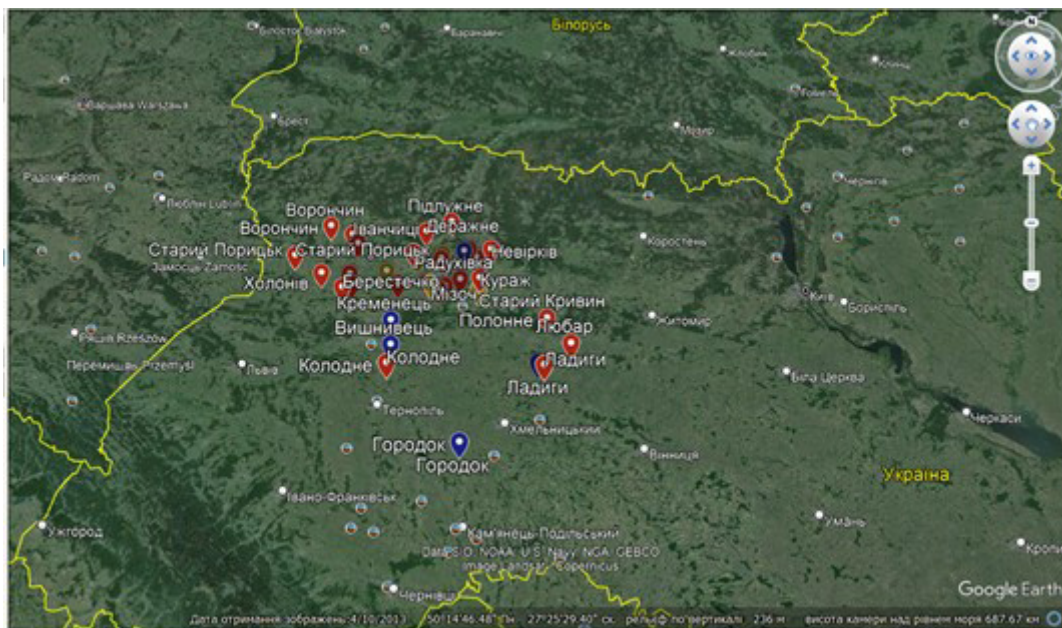


Рис. 4. Карта макклерівських садово-паркових ландшафтів на території України (Волинь і Поділля), побудована автором за матеріалами (Rychkov P. & Lushnikova N., 2016) в програмі Google Earth

Особисті обставини (1799 р.) змушують Д. Макклера залишити на деякий час Волинь та розпочати роботи на Поділлі, де він створив три садово-паркові ландшафти (один із них – це садово-парковий ландшафт в село Ситківці для Ярослава Потоцького). Потім повертається на Волинь, насамперед, до свого друга, генерала Кшиштофа Дунін-Карвицького (*Krzysztof Dunin-Karwicki*) для створення садово-паркового ландшафту в Кривині (1801–1802). Дослідники є одноставними в думці, що період 1801–1805 рр. є одним із найпродуктивніших у творчості Д. Макклера. Він створює велику кількість садів і щонайменше п'ять парків. У 1805 р. Діонісій Макклер приймає запрошення відомого просвітора Тадеуша Чацького для закладання на Волині при Кременецькій гімназії такого виду садово-паркових ландшафтів як ботанічний сад. Цей географічний об'єкт у територіальному відношенні охоплює площу у 6 га. Відкритий у 1806 р. У 1811 р. для поповнення колекції ботанічного саду новими видами рослин і насіння Діонісій Макклер вирушив у ботанічну подорож на північ до Балтики, відвідавши Данію, Фінляндію, Швецію та Англію. Як наслідок – збільшення видового різноманіття рослин відкритого ґрунту. Знаходимо науковий факт, що в перші роки (1806–1809 рр.) (Кременецький ботанічний сад, 2024) в ботанічному саду в культуру було введено 760 видів

екзотів та 460 видів рослин аборигенної флори. Організація ботанічного саду була завершена у 1809 р., загалом тут працював Д. Макклер до 1811 р. Після 1814 р. майстер працює на Поділлі. Тут він трансформує французькі парки на англійські – садово-парковий ландшафт у П'ятничанах (сьогодні в структурі біокомпоненту нараховується до 80 видів дерев). Також варто назвати такі об'єкти – це садово-парковий ландшафт у Чорному Острові (географічне місце реалізації ідеї поєднання у структурі садово-паркового ландшафту ландшафтних компонентів «старі дерева» та «вода»); парк графа Густава Олізара у м. Коростишеві. Загалом, Діонісій Макклер заклав і впорядкував за одними джерелами (Мельник & Левон, 2016) близько 40 англійських парків на території Волині, за іншими – 50 садово-паркових ландшафтів на території Волині та Поділля (Україна). Це садово-паркові ландшафти у Млинові, Порицьку, Боремлі, Здовбиці, Шпанові, Підлужному, Колодному, Чернятині, Малиничях, Сетничанах, ботанічний сад у Кременці. Збереглися до наших днів такі об'єкти – Кременецький ботанічний парк, Великоновоселицький парк, Новоселицький парк, Полонський парк, Ободівський парк, Самчиківський парк, Чернятинський дендрологічний парк (Rychkov & Lushnikova, 2016).

Дослідники макклерівських садів і парків,

підкреслюючи майстерність Д. Макклера, у своїх працях наводять цитату із «*Gazeta Warszawska*», яка викладена у такій редакції: «... непримітну долину, нічого не обіцяючий пагорб, прилеглу скелю, найближчий став або ліс він (Діонісій Макклер, авторське) несподівано наповнював красою» (Мельник & Левон, 2016).

Той факт, що Діонісій Макклер вивчав і був захоплений ботанікою вплинув на особливості організації садово-паркових ландшафтів, які він заклав. Акцент митця був зроблений на біокомпонент – а саме на рослинну складову. Макклерівські садово-паркові ландшафти мали і ті, що збереглися до нашого часу, мають збагачений рослинний світ, сформований як аборигенними, так і інтродукованими видами (що є характерними ознаками реалістичного напрямку пейзажного стилю організації садово-паркових ландшафтів (Денисик & Кравцова, 2023). Сьогодні ці об'єкти є або ботанічними садами (Кременецький ботанічний сад), або парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва (Ободівський парк), або дендрологічними парками (Чернятинський дендропарк).

Наприклад, Ободівський садово-парковий ландшафт (с. Ободівка, Гайсинський район, Вінницька обл.) був закладений на основі природного лісу (відповідно до сучасної схеми геоботанічного районування України садово-парковий ландшафт організований в межах Європейсько-Сибірської лісостепової області, Східноєвропейської провінції, Подільсько-Середньопридніпровської підпровінції, округу Ямпільсько-Ананьївських дубових лісів, лучних степів (Маринич & Шищенко, 2005, с. 181–183). Ботаніки вказують, що видова кількість насаджень цього об'єкту становила 70 видів деревно-чагарникової рослинності. Це клен гостролистий, граб, ялина, дуб звичайний, клен американський, різні форми тополі, акація жовта, горіх сірий, горобина звичайна, павія жовта, сосна Веймутова, горіх чорний. У східній частині парку був локалітет дубів пірамідальної форми (Ободівка, 2024).

Садово-парковий ландшафт сучасного Кременецького ботанічного саду спочатку був закладений у 1754 році як аптечний сад Єзуїтського колегіуму. Діонісій Макклер виконав перепланування цього об'єкту (1806 р.). На площі у 4,5 га зростало 1220 видів різних рослин. Також зазначається (Кременецький ботанічний сад, 2024),

що у 1809 р. чисельність деревно-чагарникової рослинності становила до 12000. Тобто, можемо вести мову про те, що фізіономічні риси макклерівських садово-паркових ландшафтів визначаються рослинністю. Основним компонентом, що створює просторові форми цих географічних об'єктів є деревно-чагарникова рослинність, різноманітні декоративні види трав'янистих рослин.

Висновки. Садово-паркові ландшафти – це не просто «красиві» зразки «правильної» організації ландшафтної структури території, в межах якої функціонують відповідні типи конструктивних зв'язків між природною та штучною підсистемами. Садово-паркові ландшафти – це функціонуючі системи, які дозволяють сформуванню та підтримувати екологічно збалансовану антропогенну ландшафтну систему. Варто зазначити, що сьогодні помилково вести мову та наукові пошуки у розумінні садово-паркових ландшафтів як власне антропогенних ландшафтів. У статті наведені окремі факти доведення того, що ці антропогенні ландшафти варто досліджувати з погляду складних ландшафтно-технічних систем.

Фонові ознаки, фізіономічні риси садово-паркових ландшафтів, особливості організації просторових форм, поєднання географічних компонентів та елементів, їхня різноманітність, складність ландшафтної структури території – все це визначається не лише геолого-геоморфологічною будовою фізичної поверхні, але і власне професійним спрямуванням конкретної людини, яка працювала над створенням садово-паркового ландшафту. Ці антропогенні ландшафти є прикладом так званої тріади формування антропогенних ландшафтів: «Ідея – Можливості – Уміння». Ця тріада чинників реалізується крізь призму розуміння принципу природно-антропогенного сумісництва. Характер фізичної поверхні Придніпровської височини на околицях м. Умані XVIII ст., морфоскульптурні особливості території, прояви відповідних природних процесів, а також професійні навички, математичний склад розуму Л. Метцеля стали основою для того, щоб «вода» як компонент садово-паркового ландшафту стала динамічною складовою в функціонуванні мікро-, мезо- та макросистем Національного дендрологічного парку «Софіївка». Водночас, професійне спрямування Д. Макклера дало можливість створити прекрасні зразки са-

дово-паркових ландшафтів в межах Подільської та Волинської височин із урізноманітненим видовим складом рослинного світу. Будучи за освітою ботаніком Діонісій Макклер намагався працювати із аборигенною та інтродукованою рослинністю, створюючи відповідні фонові ознаки садово-паркових ландшафтів Поділля та

Волині, розвиваючи функцію садово-паркових ландшафтів як ботанічних колекцій. Водночас, він бачив просторову аналогію між українськими ландшафтами та ландшафтами Ірландії, його Батьківщини, і намагався, використовуючи рослинний компонент, змінити свою географію.

Список використаних джерел

- Аріон, О. В., Купач Т. Г., & Дем'яненко, С. О. (2016). Рекреаційна придатність зелених насаджень міста Києва. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Геологія. Географія. Екологія. 45, 113–122.
- Бухало, О. (2016). Як ірландський садівник визначив красу українських парків. BBC NEWS Україна. 16 червня. URL: <https://cutt.ly/ZeqHmYoH>
- Гродзинський, М. Д., Корогода, Н. П., Гродзинська, О. Ю., & Свідзінська, Д. В. (2023). Чинники сприйняття та оцінка проблем зелених зон Києва його мешканцями. Укр. геогр. журн. 1, 15–22. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.01.015>
- Гудзевич, А. В., Гудзевич, Л. С., Нікітченко, Л. О., Матвійчук, А. В., & Коробкова Г. В. (2021). Картографічне забезпечення реалій збереження біологічного та ландшафтного різноманіття національних природних парків. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Геологія. Географія. Екологія. 54, 164–179. URL: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2021-54-13>.
- Деніс Макклер (2024). Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: <https://cutt.ly/AeqHboDn>
- Денисик, Г. І. (2012). Антропогенне ландшафтознавство: навчальний посібник. Частина I. Глобальне антропогенне ландшафтознавство. Вінниця, ПП «ТД «Едельвейс і К», 336.
- Денисик, Г. І., Кравцова, І. В., Воловик, В. М., Канська, В. В., Атаман, Л. В., & Денисик Б. Г. (2023). Гуманістичні антропогенні ландшафти: монографія. Вінниця, ТОВ «ТВОРИ», 346.
- Денисик, Г. І., & Кравцова, І. В. (2012). Садово-паркові ландшафти Правобережного Лісостепу України: монографія. Вінниця, ПП «Едельвейс і К», 210.
- Денисик, Г. І., & Кравцова, І. В. (2023). Періодизація формування садово-паркових ландшафтів Центральної Європи. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія». 58, 143-158. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2023-58-12>
- Дзиба, А. А. (2022). Водні елементи ландшафту заповідних штучно створених парків Українського Полісся. Науковий вісник НЛТУ України. 32, 5, 19–27.
- Корогода, Н., & Купач, Т. (2023). Оцінка обсягів надання культурних екосистемних послуг зеленими зонами міста Києва. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія». 58, 159–170. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2023-58-13>
- Косенко, І. С. (2003). Дендрологічний парк «Софіївка»: монографія. Умань, ТОВ «Пронікс», 230.
- Кременецький ботанічний сад. (2024). Вікіпедія. Вільна Енциклопедія. URL: <https://cutt.ly/UeqHvDpD>
- Максименко, Н. В. (2016). Ландшафтно-екологічне планування, як підґрунтя управлінських рішень про надання екосистемних послуг. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Геологія. Географія. Екологія. 45, 153–158.
- Маринич, О. М., & Шищенко П. Г. (2005). Фізична географія України: підручник. Київ, Знання, 511.
- Мельник В. І., & Левон О. Ф. (2016). Колекція рослин міклерівського парку в маєтку князя М. Радзивілла в с. Підлужне (Волинське Полісся). Інтродукція рослин. 4, 73–85.
- Ободівка. (2024). Вікіпедія. Вільна Енциклопедія. URL: <https://cutt.ly/ueqHv4Rj>
- Софіївка. Дендропарк. Умань. (1796). Офіційний сайт Національного дендрологічного парку «Софіївка». URL: <http://sofiyivka.org.ua/site/ua/history/history4.htm>
- Топчієв, О. Г. (2005). Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: навчальний посібник. Одеса, Астропринт, 632.
- Шищенко, П. Г., Гавриленко, О. П., & Циганок, Є. Ю. (2021). Доступність зелених зон в умовах компактного міста (на прикладі Києва). Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Геологія. Географія. Екологія. 55, 245–256. URL: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2021-55-18> (дата звернення: 20.05.2023).
- Archaeologica Hereditas (2017). Preventive conversation of the human environment. Architecture as an element of the landscape / ed. By Weronika Kobylińska-Bunsch, Zbigniew Kobyliński, Lous Daniel Nebelsick. Warsaw, 402.

- Brzezowski, W., & Jagiełło M. (2015). Od “Zofiówki” do національного дендрологічного парку «Софіївка». Historia, przekształcenia i rewaloryzacja ogrodu pięknej Bitynki. Przestrzeń Urbanistyka Architektura. URL: <https://cutt.ly/LeqHbv62>
- Chen, G., Shi, JY., Xia, YP., & Furuya, K. (2020). The Sustainable Development of Urban Cultural Heritage Gardens Based on Tourists' Perception: A Case Study of Tokyo's Cultural Heritage Gardens. Sustainability. 12, 16.
- Ivashko, Yu., Dmytrenko A., Hryniewicz M., Petrunok T., & Yevdokimova T. (2022). “Official” and “private” parks of the XVIII–XIX centuries through the prism of general landscape trends of the time. Scientific Journal of Latvia University of Life Sciences and Technologies Landscape Architecture and Art. 20, Number 20, 24–36.
- Kosenko, I. S. (2021). “Sofiyivka” – a masterpiece landscape design of 18 – 19 centuries on 225th anniversary of its founding. Journal of Native and Alien Plant Studies. December, 5–17.
- Kosenko, I. S., & Zagoruiko, L. Ol. (2020). Dendrological Park “Sofiyivka”: Its History and Botanic Collection. The International Journal of Plant Reproductive Biology. 12 (1), 25–33.
- Ludwik Metzell. (2024a). Wikipedia. Wolna encyklopedia. URL: <https://cutt.ly/DeqHWhLQ>
- Metzell Ludwik Chrystian. (2024b). Encyklopedia. PWN. URL: <https://cutt.ly/ieqHWRzI>
- Mentzell Ludwik, oficer wojsk polskich. (2024c). WROC. URL: <https://cutt.ly/neqHWH1j>
- Mentzel Zbigniew. (2016). Śmiały "plan Metzlla". Ta inwestycja mogła zmienić oblicze Warszawy. Wyborcza. Biz. 23.04. URL: <https://cutt.ly/6eqHntul>
- Opara, V. M., Buzina, I. M., & Khainus D. D. (2020). Landscape-ecological investigations mapping of V. V. Dokuchayiv KHNAU arboretum's territory. Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University, series "Geology. Geography. Ecology". 50, 197–209. URL: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2019-50-15>.
- Ruban, L. (2022). Landscape diversity of the National Dendrological Park “Sofiyivka” of the National Academy of Sciences of Ukraine. Modern problems of architecture and urban planning. 63, 87–99.
- Rychkov, P., & Lushnikova N. (2016). Natural materiality: water as an active element of the gardens by Denis McClair at Volhynia. Teka Komisji Architektury Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych. September, 52–61.
- Sonko, S. P., Maksymenko N. V., Peresadko V. A., Sukhanova I. P., Vasylenko O. V., & Nikitina O. V. (2018). Concept of environmentally protective farming for the Forest-Steppe zone. Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University, series "Geology. Geography. Ecology". 48, 161–172. URL: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2018-48-14>.

References

- Arion, O. V., Kupach, T. H., & Demianenko, S. O. (2016). Rekreatsiina prydatnist zelenykh nasadzen mista Kyieva. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Serii: Heolohiia. Heohrafiia. Ekolohiia. 45, 113–122. [in Ukrainian]
- Bukhalo, O. (2016). Yak irlandskyi sadivnyk vyznachyv krasu ukrainskykh parkiv. BBC NEWS Ukraina. 16 chervnia. URL: <https://cutt.ly/ZeQHmYoH> [in Ukrainian]
- Hrodzynskiy, M. D., Korohoda, N. P., Hrodzynska, O. Yu., & Svidzinska, D. V. (2023). Chynnyky spryniattia ta otsinka problem zelenykh zon Kyieva yoho meshkantsiamy. Ukr. heohr. zhurn. 1, 15–22. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.01.015> [in Ukrainian]
- Hudzevych, A. V., Hudzevych, L. S., Nikitchenko, L. O., Matviichuk, A. V., & Korobkova, H. V. (2021). Kartohrafichne zabezpechennia realii zberezhenia biolohichnoho ta landshaftnoho riznomanittia natsionalnykh pryrodnykh parkiv. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Heolohiia. Heohrafiia. Ekolohiia. 54, 164–179. URL: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2021-54-13>. [in Ukrainian]
- Denis Makkler (2024). Vikipediia. Vilna entsyklopediia. URL: <https://cutt.ly/AeqHboDn> [in Ukrainian]
- Denysyk, H. I. (2012). Antropohenne landshaftoznavstvo: navchalnyi posibnyk. Chastyna I. Hlobalne antropohenne landshaftoznavstvo. Vinnytsia, PP «TD «Edelweis i K», 336. [in Ukrainian]
- Denysyk, H. I., Kravtsova, I. V., Volovyk, V. M., Kanska, V. V., Ataman, L. V., & Denysyk, B. H. (2023). Humanistychni antropohenni landshafty: monohrafiia. Vinnytsia, TOV «TVORY», 346. [in Ukrainian]
- Denysyk, H. I., & Kravtsova, I. V. (2012). Sadovo-parkovi landshafty Pravoberezhnoho Lisostepu Ukrainy: monohrafiia. Vinnytsia, PP «Edelweis i K», 210. [in Ukrainian]
- Denysyk, H. I., & Kravtsova, I. V. (2023). Periodyzatsiia formuvannia sadovo-parkovykh landshaftiv Tsentralnoi Yevropy. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina, serii «Heolohiia. Heohrafiia. Ekolohiia». 58, 143-158. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2023-58-12> [in Ukrainian]
- Dzyba, A. A. (2022). Vodni elementy landshaftu zapovidnykh shtucho stvorenykh parkiv Ukrainy Polissia. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. 32, 5, 19–27. [in Ukrainian]

- Korohoda, N., & Kupach, T. (2023). Otsinka obsiahiv nadannia kulturnykh ekosystemnykh posluh zelenymy zonamy mista Kyieva. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina, seriia «Heolohiia. Heohrafiia. Ekolohiia»*. 58, 159–170. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2023-58-13> [in Ukrainian]
- Kosenko, I. S. (2003). Dendrolohichniy park «Sofiivka»: monohrafiia. Uman, TOV «Proniks», 230. [in Ukrainian]
- Kremenetskyi botanichnyi sad. (2024). Vikipediia. Vilna Entsyklopediia. URL: <https://cutt.ly/UeqHvDpD> [in Ukrainian]
- Maksymenko, N. V. (2016). Landshaftno-ekolohichne planuvannia, yak pidgruntia upravlinskykh rishen pro nadannia ekosystemnykh posluh. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Serii: Heolohiia. Heohrafiia. Ekolohiia*. 45, 153–158. [in Ukrainian]
- Marynych, O. M., & Shyshchenko P. H. (2005). *Fizychna heohrafiia Ukrainy: pidruchnyk*. Kyiv, Znannia, 511. [in Ukrainian]
- Melnyk, V. I., & Levon, O. F. (2016). Kolektsiia roslyn miklerivskoho parku v maietku kniazia M. Radzyvilla v s. Pidluzhne (Volynske Polissia). *Introduktsiia roslyn*. 4, 73–85. [in Ukrainian]
- Obodivka. (2024). Vikipediia. Vilna Entsyklopediia. URL: <https://cutt.ly/ueqHv4Rj> [in Ukrainian]
- Sofiivka. *Dendropark. Uman. (1796)*. Ofitsiinyi sait Natsionalnoho dendrolohichnoho parku «Sofiivka». URL: <http://sofiyvka.org.ua/site/ua/history/history4.htm>
- Topchiiev, O. H. (2005). *Suspilno-heohrafichni doslidzhennia: metodolohiia, metody, metodyky: navchalnyi posibnyk*. Odesa, Astroprint, 632. [in Ukrainian]
- Shyshchenko, P. H., Havrylenko O. P., & Tsyhanok Ye. Yu. (2021). Dostupnist zelenykh zon v umovakh kompaktnoho mista (na prykladi Kyieva). *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Serii: Heolohiia. Heohrafiia. Ekolohiia*. 55, 245–256. URL: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2021-55-18> (data zvernennia: 20.05.2023). [in Ukrainian]
- Archaeologica Hereditas* (2017). Preventive conversation of the human environment. Architecture as an element of the landscape / ed. By Weronika Kobylińska-Bunsch, Zbigniew Kobyliński, Lous Daniel Nebelsick. Warsaw, 402.
- Brzezowski, W., & Jagiello, M. (2015). Od “Zofiówki” do національного дендрологічного парку «Софіївка». *Historia, przekształcenia i rewolucyzacja ogrodu pięknej Bitynki. Przestrzeń Urbanistyka Architektura*. URL: <https://cutt.ly/LeqHbv62>
- Chen, G., Shi, JY., Xia, YP., & Furuya, K. (2020). The Sustainable Development of Urban Cultural Heritage Gardens Based on Tourists' Perception: A Case Study of Tokyo's Cultural Heritage Gardens. *Sustainability*. 12, 16.
- Ivashko, Yu., Dmytrenko, A., Hryniewicz, M., Petrunok, T., & Yevdokimova T. (2022). “Official” and “private” parks of the XVIII–XIX centuries through the prism of general landscape trends of the time. *Scientific Journal of Latvia University of Life Sciences and Technologies Landscape Architecture and Art*. Vol. 20, Number 20, 24–36.
- Kosenko, I. S. (2021). “Sofiivka” – a masterpiece landscape design of 18 – 19 centuries on 225th anniversary of its founding. *Journal of Native and Alien Plant Studies*. December, 5–17.
- Kosenko, I. S., & Zagoruiko, L. Ol. (2020). Dendrological Park “Sofiivka”: Its History and Botanic Collection. *The International Journal of Plant Reproductive Biology*. 12 (1), 25–33.
- Ludwik Metzell., (2024a). Wikipedia. Wolna encyklopedia. URL: <https://cutt.ly/DeqHWhLQ>
- Metzell Ludwik Chrystian. (2024b). Encyklopedia. PWN. URL: <https://cutt.ly/ieqHWRzI>
- Mentzell Ludwik, oficer wojsk polskich. (2024c). WROC. URL: <https://cutt.ly/ueqHWH1j>
- Mentzel Zbigniew. (2016). Smiały "plan Metzlla". Ta inwestycja mogła zmienić oblicze Warszawy. *Wyborcza. Biz*. 23.04. URL: <https://cutt.ly/6eqHntul>
- Opara, V. M., Buzina, I. M., & Khainus, D. D. (2020). Landscape-ecological investigations mapping of V. V. Dokuchayiv KHNAU arboretum's territory. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University, series "Geology. Geography. Ecology"*. 50, 197–209. URL: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2019-50-15>.
- Ruban, L. (2022). Landscape diversity of the National Dendrological Park “Sofiivka” of the National Academy of Sciences of Ukraine. *Modern problems of architecture and urban planning*. 63, 87–99.
- Rychkov, P., & Lushnikova, N. (2016). Natural materiality: water as an active element of the gardens by Denis McClair at Volhynia. *Teka Komisji Architektury Urbanistyki i Studiow Krajobrazowych*. September, 52–61.
- Sonko, S. P., Maksymenko, N. V., Peresadko, V. A., Sukhanova, I. P., Vasylenko, O. V., & Nikitina O. V. (2018). Concept of environmentally protective farming for the Forest-Steppe zone. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University, series "Geology. Geography. Ecology"*. 48, 161–172. URL: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2018-48-14>.